

במחשבה שנייה

לומדים מטעויות במבחן

מבוא

המבחן יכול לשמש כלי לצמיחה ולשיפור הלמידה של התלמידים כיחידים או של הקבוצה והכיתה. ההתבוננות והלמידה בעקבות מבחן נותנים הזדמנות למורה ולתלמידים להתנסות בלמידה משגיאות או מטעויות. מטרת יחידה זאת היא להציג מהלכי הוראה המדגימים עיסוק בתשובות שגויות של תלמידים במבחן והפיכתן למנוף ללמידה.

מתוך חוזר מנכ"ל הוראות קבע עג/1 (ב'), אלול התשע"ב – אוגוסט 2102:

התבוננות בתוצאות המבחן לקידום הלמידה

חשוב שתוצאות המבחן ישמשו את התלמיד לקידום למידתו כחלק מגישה כוללת, שלפיה טעויות הן בסיס ללמידה חדשה וטובה יותר. להלן דוגמה לתהליך שמומלץ לבצע לאחר בדיקת המבחנים והחזרתם לתלמידים: המורה יציג את המסקנות מבדיקת המבחנים (קשיים נפוצים וכד'). יערך דיון שדרכו יזהו את מוקדי הקושי – קשיים שעלו במהלך ביצוע המבחן, כמו אי-הבנה של מושג זה או אחר, קריאה בלתי מוקפדת של השאלה, חוסר תשומת לב להוראות בשאלה או לניסוח התשובה וקשיים אחרים הקשורים בהבנת חומר הלימוד.

הפעלת תהליכים דידקטיים בעקבות המסקנות מהמבחן

המורה יסייע לתלמידים באיתור קשיים ובדרכים להתמודדות אתם. המורה יקיים דיון על שאלות מסוימות שהן משמעותיות להבנת החומר שנלמד. המהלך המוצע ביחידה זו ממוקד בתהליך המתקיים בעקבות החזרת משימת הערכה לתלמידי כיתות ד. מבחן או משימת הערכה בחינוך לשוני בבית-הספר היסודי ייחודיים במהותם משאר תחומי התוכן הנלמדים בבית הספר. ההערכה אינה ממוקדת ברכיבים של אחזור מידע ובקיאיות בתכנים שנלמדו בעבר בכיתה, אלא בודקת כישורים של הפקת משמעות מטקסטים חדשים תוך יישום של אסטרטגיות ושל מיומנויות שנלמדו בעבר בהקשרים טקסטואליים אחרים. כמו כן נדרשות מן התלמידים מיומנויות של כתיבת תשובות מיטביות לשאלות תוך דליית מידע מטקסט כתוב. יכולת זו נרכשת במהלך התמודדות עם טקסטים בתחומי דעת שונים, והיא נמצאת במוקד ההוראה בשיעורי העברית. בזמן ביצוע משימה המעריכה כישורים של הבנת הנקרא, התלמידים נדרשים לדעת לכתוב תשובות מיטביות לשאלות על טקסט שאינו מוכר להם.

כתיבת תשובות לשאלות מכונה "כתיבה על סמך מקורות". מתוך תכנית הלימודים בעברית לבית-הספר העל-יסודי ממלכתי וממלכתי דתי תשס"ג: "את הכתיבה על סמך מקורות אפשר למיין על פי סוג הזיקה שבין המקור לבין הטקסט הנכתב, כגון: שימוש במידע שהובא במקור, פיתוח היבט שעלה במקור,

תגובה על הנאמר במקור, השראה לכתיבה על נושא קרוב. כמו כן יש להבחין בין כתיבה על סמך מקור אחד לכתיבה על סמך כמה מקורות.

כתיבת תשובה רחבה לשאלה: בשיעורי בית ובמבחנים נשאלות לא פעם שאלות שהתשובה עליהן מבוססת על קטע מספר לימוד או ממקור אחר. כתיבת התשובה דורשת סיכום המידע שבטקסט המקור או שליפת המידע הרלוונטי לשאלה מטקסט המקור ועיבודו וניסוחו כתשובה ממוקדת על השאלה.

ביחידה זו מובאת הדגמה של חמישה מהלכי הוראה בעקבות חמש שאלות ממשימות הערכה לכיתות ד' (המשימות והמחווים נמצאים באתר המשרד, האגף לחינוך יסודי, חינוך לשוני):

שאלות על טקסט מידעי (האולימפיאדה ממשימת הערכה לכיתות ד' תשע"ב) – ניתוח שלוש שאלות מטקסט זה ותיאור מהלכי ההוראה בעקבות המבחן.

שאלות על טקסט סיפורי ("מרק גרזן" ממשימת הערכה לכיתות ד' תשע"א) – ניתוח שתי שאלות ותיאור מהלכי ההוראה בעקבות המבחן.

למהלכי ההוראה נלוות דוגמאות של תשובות אותנטיות של תלמידים שענו על המבחנים האלה.

היבטים שונים לבחירת שאלות לדין

השאלות שנבחרות לדין בכיתה אחרי מבחן תלויות בכמה גורמים, ויש להפעיל שיקולי דעת בבחירתן.

שאלה שכדאי להתרכז בה לקידום הלמידה יכולה להיות שאלה שתלמידים רבים לא ענו עליה כנדרש, ויכולים להיות לכך היבטים שונים:

- אחוז גדול של תלמידים השיב תשובה חלקית או שגויה. התלמידים בכיתה שהשיבו עליה חלקית או שהשיבו עליה באופן שגוי, גדול. במקרה כזה נדרש טיפול כיתתי או זיהוי קבוצה מהכיתה הזקוקה לקידום.
- קשיים בהבנת הנקרא של השאלה.
- קשיים בכתיבת התשובה, בניסוח הצגת כל פרטי התוכן המתאימים וכדומה.
- קשיים בהבנת הנקרא של הטקסט שהשאלה לקוחה ממנו. (ביחידה זו אין עיסוק במצב של קושי בהבנת הנקרא של הטקסט עצמו. במצב כזה יש לטפל במהלכי הבנת הנקרא המתוארים ביחידות שונות.)
- שילוב בין כמה רכיבים, כגון הבנת השאלה וניסוח התשובה.

זיהוי היבטים חשובים לקידום

- שאלה שבאמצעות העיסוק בה נוצרת הזדמנות לדון בתופעה לשונית והזדמנות ללמוד אסטרטגיות להבנתה.
- שאלה שאפשר להדגים באמצעותה תהליך של מתן תשובה לשאלה, מהלך שאפשר ליישמו במצבי הוראה-למידה נוספים (גם בתחומי הדעת האחרים).

הערה דיזקטית: מומלץ למורה להתנסות ולענות על השאלה כחלק מתהליך הניתוח שלה. ההתנסות בכתיבת התשובה לשאלה מאפשרת למורה לבחון את השאלה מזווית של משיב ולעמוד על מנעד התשובות האפשריות ועל הקשיים העלולים לעלות ממנה תוך כדי מתן תשובה. בדרך כלל מורים מנסחים שאלות ובודקים את התשובות שהתלמידים ענו עליהן, והם מתנסים פחות במתן תשובות בעצמם. בדיון המשותף עם התלמידים אפשר לזהות טוב יותר את מקור הקושי ולהתמקד בהוראת האסטרטגיות הרלוונטיות להתמודדות עם הקושי. ביחידה זו מוצעות כמה אפשרויות לכל שאלה. אין צורך להשתמש כל הזמן בכולן. ניתוח השאלה על כל מרכיביה חשוב לבניית מהלך הוראה ממוקד עבור השאלה הספציפית ובהמשך עבור שאלות דומות.

הנושאים הנדונים ביחידה זו:

- עיסוק בהבנת שאלות (הבנת הנקרא של השאלה) - מהלך שגור ומוכר בתהליכי ההוראה בכיתה.
- למידה בעקבות מבחן - למידה מטעויות.
- פיתוח עמדות נדרשות במצבי היבחנות - המטרה כוללת פיתוח גישה אחראית ומוקפדת, עמדה של נבחן השואף והמכוון להציג את ידיעותיו באופן מיטבי.
- התאמת דרכי הקריאה למטרות הקריאה - קריאת השאלה וקריאה חוזרת בטקסט לאיתור המקורות לתשובה.
- מתן תשובה כתובה לשאלה - כתיבה קצרה על סמך מקור נתון.

מהלך ההוראה

השאלות לדיון ומהלכי ההוראה בטקסט המידעי

6 "אולימפיאדה"

7 1 שאלה מספר

11 2 שאלה מספר

13 6 שאלה מספר

השאלות לדיון ומהלכי ההוראה בטקסט הסיפורי

17 "מרק גרזן"

17 6 שאלה מספר

20 7 שאלה מספר

השאלות לדיון ומהלכי ההוראה בטקסט המידעי "אולימפיאדה"

● מתוך מבחן הערכה לכיתה ז' תשע"ב

במהלכי ההוראה מודגם העיסוק בכמה מהשאלות שניתנו לתלמידים במשימת ההערכה. השאלות נבחרו על סמך שיקולי הדעת שהוזכרו במבוא ליחידה.

השאלות שנבחרו מהטקסט העיוני מאפיינות את העיסוק בעולם שיח זה. הטקסט שניתן במבחן היה טקסט בלתי רציף, שהכיל כמה טקסטים קצרים, איורים וטבלה בנושא האולימפיאדה. שאלה 2 ושאלה 3 במבחן זה מאפיינות קריאה בטקסט מידעי - קריאה סורקת ומלקטת לאיתור החלק הנדרש בטקסט, ולאחר מכן קריאה ממוקדת ומעמיקה לאיתור מדויק של המידע הנדרש. ממד ההבנה הנבדק בשתי שאלות אלה הוא איתור מידע ואחזור, ולכאורה אלו הן שאלות "קלות". אולם תלמידים רבים עונים באופן חלקי על שאלות אלה, ולכן חשוב לדון ולעסוק בהן. בהמשך נציג תשובות אמיתיות של תלמידים שענו על המבחן, המעידות על כך.

השאלה הנוספת עוסקת בממד ההבנה של יישום, הערכה וביקורת. הדיון בשאלה זו מאפשר להדגים לתלמידים איך לשלב בין ידע העולם שלהם לבין המידע הסמוי בטקסט שקראו, ובעיקר להדגים את המהלכים הנדרשים לתכנון התשובה לשאלה.

שאלה מספר 1

הכינוס הבין לאומי הגדול לספורט נקרא אולימפיאדה. מדוע הוא נקרא כך?

שיקולי הזעת לבחירת השאלה:

- מבנה השאלה מזמן עיסוק בקשר שבין הכינוי הרומי (האזכור) למרומי.
- בשאלות שהנבחנים נדרשים לכתוב בהן כמה פרטים המופיעים בטקסט, הם מסתפקים בכתיבת רק חלק מהפרטים, ותשובתם זוכה לניקוד חלקי בלבד.
- העיסוק בשאלה זו מזמן התנסות באיתור מידע ואחזורו.
- העיסוק בשאלה זו מאפשר הדגשת ההקפדה והדייקנות הנדרשים במבחן.

ניתוח השאלה:

" הכינוס הבין לאומי הגדול לספורט נקרא אולימפיאדה. מדוע הוא נקרא כך? "

מדוע הוא נקרא כך

קשיים בהבנת הנקרא של השאלה:

בשאלה שני חלקים: בחלק הראשון משפט המציג עובדה, ובחלק השני השאלה ובה מאזכרים למשפט שבחלק הראשון. על התלמיד לקשור בין העובדה לבין השאלה. המילה "הוא" משמשת אזכור ומחליפה את "הכינוס הבין לאומי הגדול לספורט" המופיע במשפט הראשון. המילה "כך" היא אזכור למילה "אולימפיאדה", המילה "נקרא" - משותפת לעובדה ולשאלה.

קשיים בכתיבת התשובה:

על התלמיד להקפיד בתשובתו לכתוב את כל פרטי המידע הנדרשים: העיר אולימפיה ביוון וקיומם של משחקים ספורטיביים בעיר זו בעת העתיקה.

הצעה למסלול בן שלושה שלבים

- נותנים לתלמידים את הטקסט עצמו מן המבחן ומציגים (כותבים על הלוח או מביאים הדפסה לכל תלמיד או מציגים על הלוח באמצעות מקרן וכד') את השאלה לדיון:
- דנים עם התלמידים על דרכים להתמודדות עם השאלה. שואלים: איך עונים על שאלה כזו בזמן המבחן? מה יש לעשות כשלב ראשון? איך יודעים שהתשובה נכונה?

דוגמאות לתשובות שנתנו תלמידים בדיון:

"אקרא את הטקסט היציב, אמרתי את הגשמה לשאלה."

"אנציקלופדיה אקרא את הטקסט ואמרתי את הפירוט אמרתי, את יש פירוט, את אהתיק. את אין

צריך להסיק מסקנות מהטקסט."

"אקרא את הטקסט שוב, אהבתי אתו את אהתיק."

"אחזור לטקסט, אחפש את הפסקה, אהתיק ביציב וזהו."

- התלמידים השיבו במקרה זה תשובות כוללניות, ולכן ממשיכים ושואלים שאלות הבהרה ממוקדות יותר: איזה טקסט צריך לקרוא היטב? איך מוצאים את התשובה? וכו'.
- שומרים את היגדי התלמידים (על הלוח או בהקלדה במחשב או בכל דרך אחרת) להמשך, לדיון הרפלקטיבי על הלמידה.
- בונים עם התלמידים "מסלול" להתמודדות עם השאלה. במקביל לכל שלב מנסחים עם התלמידים שאלה/הרהור שעל התלמיד לשאול את עצמו במהלך ההתמודדות העצמית עם שאלה. להלן דוגמה ל"מסלול" כזה.

שלב א: מבינים את השאלה

הכינוס הבין לאומי הגדול לספורט נקרא אולימפיאדה. מדוע הוא נקרא כך?

- מפנים את תשומת לב התלמידים למילה "הוא", שואלים למה או למי היא מכוונת? איזו מילה או מילים מהחלק הראשון היא "מחליפה"?
- לאחר הדיון מציעים לתלמידים לסמן בשאלה את הקשר בין האזכור (הוא) למאזכר (הכינוס הבין לאומי הגדול לספורט) ולנסח את הרהור המתבקש כאן. מהלך דומה כדאי לעשות על המילה "כך". לדוגמה:

הכינוס הבין לאומי הגדול לספורט נקרא אולימפיאדה. מדוע הוא נקרא כך?

השאלה / הרהור: אם מופיעה מילה הרומזת על מילה או על מילים אחרות בשאלה, עליו לבדוק למה או למי הכוונה. בשאלה הנוכחית למה או למי מתכוונים במילה "הוא"?

- מפנים את התלמידים לטקסט מן המבחן כדי למצוא בו את המקום שהתשובה נמצאת בו. במקרה שלפנינו הטקסט מורכב מכמה קטעים, לכן השאלה הראשונה שעל הנבחן לשאול את עצמו היא: באיזה מכל הקטעים אמצא את התשובה?

השאלה / הרהור: באילו קטעים אפשר למצוא הסבר? ומהו ההסבר לשם "אולימפיאדה"?

שלב ב: קוראים כדי למצוא תשובה

- מבקשים מהתלמידים לומר באילו מהקטעים תימצא התשובה לדעתם, ומדוע הם חושבים כך (שיקולים אפשריים: כותרת הטקסט, כותרת משנה וכו').

השאלה / ההרהור: אילו רמזים יש בטקסט המכוונים אותי לתשובה? איזה מידע אינו קשור לתשובה הנדרשת, ומהו המידע הקשור לתשובה הנדרשת?

במקרה זה הכותרת רומזת על הקטע המתאים - "מהי אולימפיאדה?".

הערה דידקטית: מומלץ להזכיר לתלמידים כי הקריאה שלהם ממוקדת כעת בחיפוש ההסבר ולהציע להם לסמן בטקסט את המקום שהתשובה נמצאת בו.

- בודקים אם התלמידים סימנו את המשפט: "המילה אולימפיאדה מגיעה מהשפה היוונית, על שם העיר אולימפיה בדרום יוון, שבה התקיימו בעת העתיקה המשחקים האולימפיים, לפני יותר מאלפיים שנה."
- מקיימים דיון בכיתה, ובו מדגישים את המידע שחייב להופיע בתשובה; העיר אולימפיה ביוון וקיומן של תחרויות ספורט בעיר זו.

הערה דידקטית: בכיתות שבהן לתלמידים לא היה קושי בזיהוי הטקסט ובמיקום התשובה בטקסט, כדאי לדלג על שלב זה.

שלב ג: כותבים תשובה

- מציגים תשובות של תלמידים לשאלה זו במבחן, ומבקשים מכל זוג תלמידים להעריך את התשובות ולהשוות אותן למשפט מהטקסט שסימנו בשלב הקודם: איזה מידע יש בתשובה? ומהו המידע החסר? דוגמאות לתשובות של תלמידים ולניתוח שלהן:
 - **תשובה:** "הוא נקרא כך על שם העיר אולימפיה שביוון ושמה היא אולימפיה הספורט הניתוח: המידע הקיים: העיר אולימפיה ביוון. קיומן של תחרויות ספורט בעיר זו. המידע החסר: לא חסר - כדאי לשאול: האם חשוב להוסיף שהתחרויות אירעו מזמן?"
 - **התשובה:** "הכינוס הבין-לאומי נקרא ככה על שם העיר אולימפיה ביוון" הניתוח: המידע הקיים: העיר אולימפיה ביוון. המידע החסר: קיומן של משחקי ספורט בעיר זו.

- **התשובה:** "הכינוס הבין-לאומי נקרא אולימפיאדה מפני שאולימפיאדה מאזנה מהשפה היוונית על האולימפיאדה בגריקס יוון."
הניתוח:

המידע הקיים: מקור המילה אולימפיאדה הוא השפה היוונית.
המידע החסר: קיומם של משחקי ספורט בעיר בשם זה.

- **התשובה:** "הכינוס הבין-לאומי הגדול נקרא כב מהשורש היווני אולימפי"
הניתוח:

המידע הקיים: מקור המילה - השפה היוונית.
המידע החסר: העיר אולימפיה ביוון, קיומם של משחקי ספורט בעיר זו.

השאלה / ההרהור: האם כתבתי את כל פרטי המידע הנדרשים למתן תשובה לשאלה זו?

הערה זינקטית: חשוב לציין בפני התלמידים שבמקרה זה גם ציטוט של המשפט מתוך הטקסט הוא תשובה מיטבית.

- נותנים לתלמידים את המבחן שלהם, ומבקשים מהם לבדוק את תשובתם ולתקן (במידת הצורך).
- מנהלים דיון: מה למדנו היום על מתן תשובה לשאלה? עורכים השוואה בין ההצעות שהתלמידים הציעו בתחילת המהלך ובין המהלך שנבנה יחדיו. מה התלמידים הציעו ומה התחדש? מה הציעו ואינו מוצג במהלך הזה, אך אפשר להשתמש בו? מה הציעו ואינו מתאים במקרה זה? מה הנבחן שואל את עצמו כאשר הוא עונה על השאלה? (רפלקציה)

סיכום אפשרי למהלך עד כה:

ההרהורים / המחשבות	השלב
אם מופיע אזכור בשאלה עליי לבדוק למה הכוונה. למה / למה מתכוונים במילה "הוא"?	הבנת השאלה
באיזה קטע אפשר למצוא הסבר? מהו ההסבר לשם "אולימפיאדה"?	חזרה לטקסט
איזה מידע שייך לתשובה הנדרשת בשאלה זו? אילו רמזים בטקסט מכוונים אותי לתשובה?	קוראים כדי למצוא תשובה מדויקת
האם כתבתי את כל פרטי המידע הנדרשים בשאלה זו?	כותבים תשובה

שאלה מספר 2

באילו קטעים מבין הקטעים שקראתם אפשר למצוא תשובות לשאלות שלפניכם? סמנו ✓ במקום המתאים בטבלה.

התשובה נמצאת בקטע מספר						שאלה
6	5	4	3	2	1	
✓		✓			✓	דוגמה: באילו מדליות אפשר לזכות באולימפיאדה?
						כיצד נוהגים לפתוח את כינוס האולימפיאדה?
						איזה כינוס ספורט נערך אחרי כל אולימפיאדה רגילה?
						היכן התקיימה האולימפיאדה האולימפיאדה בשנת 2008?

שיקולי הדעת לבחירת השאלה:

- בשאלה זו צריך להפעיל אסטרטגיית קריאה ייחודיות כדי לאסוף מידע המצוי בכמה טקסטים, באיורים ובטבלאות.
- כדי לענות על שאלה זו צריך להפעיל דרכי קריאה שונות לסירוגין: לסרוק ולרפרף אך גם למקד ולהעמיק.
- כדי לדייק במתן תשובה לשאלה זאת צריך לזכור את המקומות שנמצאה בהם תשובה לשאלה, או לסרוק מחדש את כל המידע הכתוב ולבדוק היכן נמצאת התשובה.
- העיסוק בשאלה זו מזמן התנסות באיתור מידע ואחזורו.
- העיסוק בשאלה זו מאפשר התמקדות בפיתוח האחריות לדייק ולתת את כל התשובות המתאימות.

קשיים בהבנת השאלה:

- נדרשת פה אסטרטגיה של קריאת טבלה, ובה תבחינים אופקיים ואנכיים.
- נדרש פה מעבר בין השאלה לטקסט לסירוגין כמה פעמים עד למציאת כל התשובות המתאימות.
- אין תהליך כתיבה בשאלה זו.
- תלמידים הצליחו חלקית במילוי הטבלה והסתפקו, לעתים קרובות, בסימון טקסט אחד גם בסעיפים שבהם התשובה כללה כמה טקסטים.

- מציגים לתלמידים שלוש תשובות שונות לשאלה זו (אחת חלקית - סימון חסר, אחת עודפת - סימון מיותר, ואחת מדויקת), ומבקשים מהם לבחון בזוגות או בקבוצות את התשובות לשאלה ולדון ביניהם: איזו מבין התשובות היא התשובה הנכונה? איך יודעים זאת? אחד התלמידים יכתוב מה הן הפעולות שעושים חברי הקבוצה כדי לבחון את התשובות.

במליאה

- שואלים: מה עשינו כדי לאתר את התשובות המדויקות? מבקשים תיאור מפורט של הפעולות ואיסוף ההיגדים (לוח, מקרן וכד').
לדוגמה:
 - קראנו את השאלה ואת הדוגמה הראשונה. למדנו מהדוגמה כי לעתים לכל שאלה יש יותר מתשובה אחת, והמידע יכול להימצא בכמה טקסטים.
 - בדקנו את השאלה הראשונה בטבלה "כיצד נוהגים לפתוח את כינוס האולימפיאדה?". זיהינו כי עלינו להתמקד בחיפוש בטקסטים, באיורים, בטבלה, במידע על פתיחת האולימפיאדה. קראנו את הטקסטים, וחיפשנו מילים מהשורש פ-ת-ח שבאות בצירוף עם המילה אולימפיאדה. קראנו ברפרוף את הטקסטים, וכשיזיהינו צירוף מתאים לחיפוש קראנו את המשפט בתשומת לב (בקריאה מעמיקה), כדי לבחון אם הוא אכן מתאר כיצד נוהגים לפתוח את האולימפיאדה.
 - בטקסט מספר 2 מצאנו את המשפט: "**בטקסט פתיחת האולימפיאדה נהוג...**" המשכנו לבדוק גם בטקסטים נוספים.
 - בטקסט מספר 3 מצאנו את המשפט "...המבשר על **פתיחת האולימפיאדה**..."
 - לכן סימנו בטבלה בשורה הראשונה שני סימנים, האחד בעמודה 2 והאחד בעמודה 3. עברנו לשאלה השנייה בטבלה: "איזה כינוס ספורט נערך אחרי כל אולימפיאדה רגילה?". זיהינו כי עלינו לחפש מידע רק על כינוס ספורט שמתקיים **אחרי** האולימפיאדה הרגילה. כלומר, כל הטקסטים והאיורים המתייחסים לאולימפיאדה הרגילה או לכינוסים המתקיימים לפני אינם מתאימים לשאלה זאת. לדוגמה, מרוץ הלפיד מתקיים לפני האולימפיאדה הרגילה, ולכן לא חיפשנו בטקסט זה. מצאנו רק טקסט אחד (6) העוסק באולימפיאדת הנכים, המתקיימת אחרי האולימפיאדה הרגילה, ובו כתוב: "היא נערכת **אחרי** כל אולימפיאדה רגילה...". לכן בשורה זו סימנו רק סימן אחד בעמודה 6.
 - עברנו לשאלה השלישית והאחרונה: "**היכן** התקיימה האולימפיאדה בשנת **2008**?" זיהינו כי משפט זה מציין שנה מסוימת (2008), ולכן עלינו לחפש את המספר הזה ולראות אם בטקסט שהמספר מופיע בו כתוב היכן התקיימה האולימפיאדה בשנה זו. כלומר, חיפשנו 2008 וציון שם של עיר או של מדינה. חיפשנו באילו טקסטים / איורים / טבלה ישנן תשובות לשאלה זו. מצאנו בטקסט מספר 3 את המשפט הפותח "השנה שנת 2008, האולימפיאדה מתארכת בסין...". זיהינו את השנה ואת שם המדינה. ראינו כי גם בטבלה מופיע המספר 2008 בעמודות השנים, אך לא צוין שם של מקום. לכן קבענו כי הטבלה אינה מתאימה למידע שהיה עלינו לאתר. בשורה זו סימנו רק סימן אחד בעמודה 3.

סיכום הלמידה

- דנים ויוצרים הכללות על הדרך לענות על השאלה, לדוגמה:
 - הדוגמה עוזרת להבין טוב יותר את הנדרש בשאלה.
 - זוכרים כי לעתים התשובה לשאלה נמצאת ביותר מטקסט אחד.
 - בכל שאלה יש לזהות את המידע שמחפשים, ולפי מידע זה להחליט מה מחפשים בטקסטים, אילו מילים, מספרים או צירופי מילים.
 - קוראים ברפרוף את הטקסטים, וכשמוזהים את המילה / הצירוף / המספר מתעמקים וקוראים בתשומת לב כדי לבדוק אם אכן זה כל המידע הנדרש.

שאלה מספר 6

מדוע חשוב לקיים את אולימפיאדת הנכים?*

שיקולי הדעת לבחירת השאלה:

- בשאלה זו הנבחן צריך לחבר בין ידע העולם והערכים המוכרים לו לבין המידע המופיע בטקסט.
- העיסוק בשאלה זו מזמן תהליך הוראה הממוקד בשלבי תכנון התשובה. בתשובות ניכר כי לנבחנים היו נימוקים מתאימים, אך הם התקשו לנסח אותם באופן בהיר ולקשור בין הנימוק לעמדה שהיה עליהם לנמק.
- העיסוק בשאלה זו מזמן התנסות בממד יישום, הערכה וביקורת.
- עיסוק בשאלה זו מזמן התמקדות בפיתוח האחריות על ניסוח ברור המאפשר לכל קורא להבין את הכתוב.

במקרה זה אין קושי בהבנת השאלה, אך יש קשיים במענה עליה.

קשיים בכתיבת התשובה:

- איתור נימוקים מתאימים מהמידע הכתוב בטקסט ומידע העולם של התלמיד.
- תכנון התשובה (בחירת הנימוקים, בחירת סדר כתיבתם, הקפדה על ניסוח).
- בדיקת התשובה ומידת בהירות הניסוח.
- למרבית התלמידים היה נימוק או שניים מתאימים, אך ניסוח התשובה היה לקוי והעיד ברובו על חוסר תכנון.

*בשאלת המקור כתוב "מדוע **לדעתכם** חשוב לקיים..." מכיוון שהתלמידים אינם נדרשים להביע את דעתם, המילה "לדעתכם" הושמטה לצורך דיון ממוקד בחיפוש נימוקים ולא בהבעת דעה.

- מציגים בפני התלמידים תשובות שכתבו תלמידים אחרים לשאלה זו (אפשר להציג כמה מהתשובות או את כולן):
 "חשוב לקיים את אולימפיאדת הנכים כי מגיעה זמ הזדמנות לאנשים עם בעיות בגוף לעשות ספורט".
 "לפי נראה בגוף שהם נכים הם לא יכולים להשתתף באולימפיאדה רגילה אז מכבדים אותם ועושים מיוחד לנכים"
 "חשוב לקיים את אולימפיאדת הנכים כדי שלא ית'אשו ויהיו עצובים"
 "כדי שגם אנשים שלא יכולים ללכת יוכלו לעשות ספורט"
- מנתחים את התשובות שלפניהם: מה יש בתשובה? מה חסר בה? מה צריך לקדם כדי שהתשובה תהיה תשובה מיטבית? מה יכול להיות המקור שהתשובה נגזרת ממנו? (בתשובות המודגמות ניכר כי לכותבים היו נימוקים מתאימים, אך אופן כתיבת התשובה (הניסוח) לא היה ברור ומובן, ולכן התשובה אינה תשובה מיטבית המזכה במלוא הנקודות).
- מציעים מהלך לכתיבת תשובה מיטבית לשאלה שהנבחן נדרש לנמק בה עמדה המצויה בטקסט או את עמדתו. להלן המהלך.

שלב ראשון: העלאת רעיונות וחיפוש המידע המתאים לתשובה הנדרשת

שני מקורות יכולים לתת תשובה במקרה זה:

1. הפסקה הראשונה בטקסט על אולימפיאדת הנכים.
 2. ידע העולם של התלמידים.
- מבקשים מהתלמידים להציג את הנימוקים המתאימים לדעתם (מתוך ידע העולם שלהם) לעמדה המוצגת בשאלה. הנימוקים המוצעים מוצגים לעיני התלמידים (על הלוח, מקרן וכד').
 - מפנים את התלמידים לטקסט, ומבקשים מהם למצוא מידע שמבסס את הנימוקים לחשיבות קיומה של אולימפיאדת הנכים (טקסט מספר 6). התלמידים מתבקשים לקרוא את הטקסט ולהתמקד במטרת הקריאה - זיהוי נימוקים לחשיבותה של אולימפיאדת הנכים.
- המידע מהטקסט, המבסס את הנימוקים לחשיבות קיום האולימפיאדה לנכים, מופיע בעיקר במשפטים האלה:
- "היא נערכת אחרי כל אולימפיאדה רגילה, לעתים קרובות באותו אתר, ומעניקה לספורטאים נכים מכל רחבי העולם הזדמנות להתחרות זה בזה."**
- "הספורטאים המשתתפים באולימפיאדת הנכים מתאמנים בדיוק כמו הספורטאים המתחרים באולימפיאדה הרגילה."**

- מציינים את העובדה שהנימוקים נמצאים באופן סמוי בקטע זה של הטקסט. מבין השורות עולה הנימוק שאולימפיאדת הנכים היא הזדמנות גם לנכים העוסקים בספורט להתחרות זה בזה בדומה לאולימפיאדה הרגילה. יש באולימפיאדה מסר של שוויון הזדמנויות לאנשים נכים ולאנשים בריאים ("...ומעניקה לספורטאים נכים מכל רחבי העולם הזדמנות להתחרות זה בזה").
- נימוק נוסף שעולה: קיום אולימפיאדת הנכים מעודד נכים לעסוק בספורט בצורה מקצועית ("הספורטאים המשתתפים באולימפיאדת הנכים מתאמנים בדיוק כמו הספורטאים המתחרים באולימפיאדה הרגילה").

סיכום שלב זה

- מבררים: אילו נימוקים אספנו? איזה נימוק/נימוקים נבחר לכתוב בתשובתנו? כל תלמיד מתבקש לבחור את הנימוק או את הנימוקים המתאימים בעיניו לתשובה.

הערה דידקטית: תלמידים שונים יבחרו נימוקים שונים. אין לחייב את התלמידים לבחור את כל הנימוקים.

שלב שני: כתיבת התשובה

- מבקשים מהתלמידים לזהות בתשובות שהוצגו קודם "רמזים" לנימוקים מהטקסט ולנימוקים שהוצעו בכיתה. לדוגמה:
 "חשוב לקיים את אולימפיאדת הנכים כי מגיעה גם הזדמנות לאנשים עם קצות בגוף לעשות ספורט".
 "לי נראה בגוף שהם נכים כי הם לא יכולים להשתתף באולימפיאדה רגילה כי מכובדים אותם ועושים מיוחד אנשים".
 - מציעים דרכי ניסוח אחרות לכתיבת הנימוקים. הדיון יתמקד במידת הבהירות של הניסוח, עד כמה הקורא יכול להבין מהו הנימוק שהכותב מעלה. ניסוח לדוגמה:
 "חשוב לקיים את אולימפיאדת הנכים כי מגיעה גם הזדמנות לאנשים עם קצות בגוף לעשות ספורט".
- הרכיבים שיש לטפל בהם בתשובה זו**
- דיוק ושימוש במונחים:**
- "אנשים עם בעיות" להמיר "לאנשים נכים" או "נכים". הקפדה על דיוק לשוני.
 - "הזדמנות לעשות ספורט". לדייק, אין הכוונה להתנסות בספורט אלא להשתתפות בתחרות ספורט בינלאומית, וכך גם יש לכתוב.
- מבנה משפט:**
- סדר הדברים, אפשר להתחיל בדרכים שונות.
 - יש להקפיד על הרצף הפנימי הנוצר במשפט ועל יצירת הקשר הלוגי של סיבה ותוצאה.

דוגמאות לתשובות בעקבות השינויים:

"חשוב לקיים את אולימפיאדת הנכים כי בצורה גם אנשים נכים יש הזדמנות להתחרות בתחרות ספורט אולימפית."
 "אולימפיאדת הנכים נותנת הזדמנות לאנשים נכים להתאמן ולהתחרות בספורט."

הערה דידקטית: חשוב להציג כמה ניסוחים מתאימים ולא להדגים רק ניסוח אחד. חשוב שהתלמידים יבינו שאין רק דרך אחת מתאימה להגיד את הדברים.

- התלמידים מתבקשים לבדוק את התשובה שהם כתבו במבחן ולזהות: האם הנימוק/ים שבחרו מתאימים? האם הם כתובים באופן ברור ומדויק? אם יש צורך בתיקון, הם מתבקשים לכתוב תשובה מיטבית לשאלה.

שלב שלישי: בקרה – בדיקה ותיקון

- מרכזים כמה דוגמאות של תשובות התלמידים, מקיימים דיון על הדרכים האפשריות לבדיקת התשובות. אפשר להציע לתלמידים לעבוד בזוגות, להחליף תשובות, לבדוק ולהגיב זה לזה.

דרך אפשרית לבדיקת תשובות התלמידים:

התשובה הנבדקת	מהו הנימוק שנבחר	האם הנימוק כתוב בצורה מדויקת וברורה לקורא	המלצות לתיקון

סיכום מהלך הלמידה:

השלב	ההרהורים / המחשבות
העלאת רעיונות וחיפוש המידע המתאים לתשובה הנדרשת	היכן אפשר למצוא נימוקים מתאימים? (לסמן אותם בטקסט), מה אפשר למצוא בטקסט כסיוע לבניית הנימוקים? מה אני יודע/יודעת על הנושא, ואיך אני יכול/יכולה להיעזר בידע הזה לבניית נימוקים? מה הם הנימוקים המתאימים לדעתי?
כתיבת התשובה/ הנימוק	כיצד אכתוב את הנימוקים שבחרתי? באיזה סדר אציג את הנימוקים? האם דייקתי במונחים שבחרתי? האם קיים קשר ברור בין כל רכיבי התשובה?
בקרה – בדיקה ותיקון	האם כתבתי נימוק משכנע? האם אפשר לבחור באמצעים נוספים שיחזקו את הנימוק, כגון דוגמאות או ציטוט? האם הנימוק שכתבתי ברור לקורא? האם קיים סדר הגיוני בין המשפטים?

הערה חשובה: חשוב להפעיל שיקול דעת בכל כיתה לגבי השאלות שנבחרו לתיקון ולגבי כמותן.

השאלות לדיון ומהלכי ההוראה בטקסט הסיפורי "מרק גרזן"

● מתוך מבחן הערכה לכיתה ד תשע"א

להלן הדגמה של העיסוק בכמה מהשאלות שניתנו לתלמידים בחלק העוסק בטקסט הסיפורי. השאלות לדיון נבחרו מתוך שיקולי הדעת שהוזכרו במבוא ליחידה, והן מאפיינות את העיסוק בעולם השיח הספרותי: בשאלה מספר 6 התלמידים נדרשים לאפיין דמות, ושאלה מספר 7 מתמקדת ביכולת של התלמיד לזהות רמזים טקסטואליים לאירוע המאתחל את הסיפור.

שאלה מספר 6

בחרו את התכונות המתאימות לנווד:

א. עקשן וחרוץ

ב. קמצן ועצלן

ג. שקרן וטיפש

ד. פיקח וערמומי

הביאו מן הסיפור מעשה המדגים את התכונות שבחרתם.

שיקולי הדעת לבחירת השאלה:

- בשאלה זו יש הזדמנות לעסוק במבנה של שני חלקים הקשורים זה בזה.
- החלק הראשון מזמן עיסוק בבחירה מוקפדת של זוג רכיבים מתאימים.
- החלק השני מזמן עיסוק בתהליכי אפיון דמויות לפי מעשיהן, פעולה הנדרשת בעולם השיח הספרותי.
- העיסוק בשאלה זו מזמן גם התנסות בפרשנות ובהיסק, פעולות נדרשות על פי ממדי הבנת הנקרא.
- בשאלה זו מתקיימת הקבלה בין מושגים מעולם השיח הספרותי לממדי הבנת הנקרא (הקבלה הנעשית ביטוי בו זמנית מבחינה קוגניטיבית).
- מרבית התלמידים התקשו בחלק השני של השאלה - בחירת המעשה שמדגים את התכונות שבחרו.

קשיים בהבנת השאלה:

- זיהוי הקשר הקיים בין החלק הראשון של השאלה לחלק השני.
- בחינת שני חלקי השאלה לאורך כל התהליך - מחפשים מעשים ותכונות המעידים על אופייה של דמות, ובזמן החיפוש צריך "להחזיק" בזיכרון העבודה לטווח קצר את מטרת הקריאה.

קשיים בכתיבת התשובה:

בחירת הציטוט (חלקי משפט או משפטים שלמים) או כתיבת המעשה תוך עיבוד אישי של הכותב.

להלן פירוט מהלך ההוראה המוצע.

שלב א – הבנת השאלה

• מציגים רק את החלק הראשון של השאלה:

בחרו את התכונות המתאימות לנווד:

א. עקשן וחרוץ

ב. קמצן ועצלן

ג. שקרן וטיפש

ד. פיקח וערמומי

במליאה:

- מבררים עם התלמידים אם הם מבינים את משמעות התכונות (לדוגמה: מה זה "פיקח וערמומי"?). מדגישים שבכל סעיף יש שתי תכונות, ועליהם לבחון את התאמת שתיהן יחד לנווד. בכמה מצמדי התכונות יש תכונה מתאימה ותכונה שאינה מתאימה, כמו: שקרן וטיפש. אפשר להגיד שהנווד שקרן, אך אי אפשר להגיד שהוא טיפש, ולכן זוג תכונות זה אינו מתאים. בהמשך ידרשו התלמידים להדגים מעשה המתאים לשתי התכונות גם יחד.
- דנים בקצרה במידת התאמת התכונות לנווד לאחר קריאה חוזרת של הסיפור.
- מציגים גם את החלק השני של השאלה:
הביאו מן הסיפור מעשה המדגים את התכונות שבחרתם.

שלב ב – כתיבת תשובה משותפת המסתמכת על הכתיבה האישית

בקבוצות

- מחלקים לתלמידים את המבחן שלהם, ומבקשים מהם להתבונן בתשובה שענו לשאלה זו. מטרת הפעילות הקבוצתית: כתיבת תשובה מיטבית המשותפת לכל חברי הקבוצה. לשם כך התלמידים צריכים לדון בבחירת צמד התכונות המתאים ביותר לנווד (פיקח וערמומי), ולהציג מעשים שונים מהסיפור המעידים על התכונות הללו.
- התלמידים ידונו בקבוצה: האם הדוגמאות (המעשים) שכל אחד כתב מתאימים לתכונות? האם יש דוגמה אחת שהיא אוסף של מעשים (משפט מכליל, לא ציטוט), או דוגמה שהיא מעשה בודד אחד (ואז אפשר לצטט)? האם הציטוט (הדוגמה מהסיפור) הוא חלק ממשפט הסבר או שהוא עומד בפני עצמו? האם התשובה ברורה לעמיתים שקראו אותה?

הערה דידקטית: תלמידים רבים מצטטים משפטים, ולכן חשוב לבקש מהם שיסבירו בעל פה את הקשר בין המעשה לתכונה.

במליאה:

- כותבים על הלוח תשובה של התלמידים ומדגישים: דוגמאות-תובנות-מסקנה
- דוגמאות:**
- "בחן האיש את הגרזן מכל צדדיו, הקיש עליו באצבע, קירב אותו לאפו, ואמר: "אהמ...גרזן משובח."
 - "רחץ את הגרזן היטב והטיל אותו לתוכו,"
 - "כשהחלו המים מבעבעים ביקש תרוד, בחש ובחש ואחר טעם מן המרק בקצה לשונו."

התובנות מהמעשים:

הנווד מתנהג כאילו לגרזן יש באמת טעם וריח - הוא מריח אותו וטועם מהמים עם הגרזן לפני שהוא מוסיף להם ירקות... מתוך מטרה לשכנע את האיכרה שאכן אפשר להכין מרק מגרזן.

המסקנה: אפשר לזהות כאן שהנווד ערמומי. המילים "ערמומי" ו"פיקח" מתארות אדם שיש בו חוכמה, אלא שהערמומי משתמש בחוכמתו כדי לנצל לרעה את תמימותם של אחרים.

משוב על הלמידה

- דנים בחשיבות של מציאת הקשר בין חלקי השאלה: מה צריך לעשות כדי לאפיין דמות בסיפור? (לחזור אל הטקסט, לקרוא שוב ושוב כדי לאתר את הדוגמאות בסיפור, להחליט אם להסתפק בציטוטים, לבחור את הדוגמאות המייצגות ביותר)
- כל תלמיד חוזר אל התשובה שלו, בודק אם ענה נכון ומתקן לפי הצורך.

ההרהורים / המחשבות	השלב
האם הדוגמאות שבחרתי מתאימות לתכונה? האם הקשר בין התכונה לדוגמה ברור?	בדיקת התשובות מהמבחן
האם בחרתי דוגמה זהה לחבריי? האם אפשר לוותר על הדוגמה שלי? האם מצאתי דוגמאות שאינן גלויות, שמבינים אותן מהכתוב? האם יש דוגמאות שהן אוסף של כמה מעשים, ואפשר לכתוב אותן במשפט אחד ולא בציטוט מהסיפור?	דיון בקבוצה ויצירת תשובה מיטבית במשותף
מה למדתי מתשובות חבריי? האם הם זיהו מעשים שלא שמתי לב אליהם?	הצגת תשובה / תשובות במליאה

שאלה מספר 7

- איזה משפט מבין המשפטים האלה מלמד על השינוי בהתנהגות של האיכרה אל הנוד?
 א. האיכרה הבינה מיד כי זה לא יוכל לשלם לה עבור ארוחתו.
 ב. "ומי שמע על מרק מגרזן?" שאלה האיכרה בחשדנות.
 ג. אם ילמד אותי נוד זה איך להתקין מרק מגרזן ישן, אוכל לחסוך בהוצאות...
 ד. "כל הפרות והירקות אזלו", אמרה האיכרה במצח נחושה.

שיקולי הדעת לבחירת השאלה:

- זו התנסות בשאלה רבת ברירה (סגורה).
- המסיחים בשאלה קרובים זה לזה במשמעותם, ויש לבחון אותם בדקדקנות כדי לזהות את התשובה המתאימה.
- העיסוק בשאלה זו מזמן התנסות בממד הפרשנות וההיסק.

קשיים בהבנת השאלה:

- נדרשת קריאה מדוקדקת של השאלה ושל המסיחים.
- נדרש זיהוי ההבדלים בין המסיחים כדי לזהות את המסיח המדויק.

קשיים בכתיבת התשובה:

- אין תהליך כתיבה בשאלה זו.
- נדרשים דקדקנות וקפדנות בבחירת התשובה הנכונה ביותר.

שלב א: הבנת השאלה

- דנים עם התלמידים במילת המפתח בשאלה: שינוי. משמעות המילה היא כי משהו שהתקיים באופן כלשהו עד כה משתנה ומתנהל אחרת. בשאלה זו הרכיב המשתנה הוא התנהגות האיכרה.
- שואלים: איזה משפט מבין המשפטים האלה מלמד על השינוי בהתנהגות של האיכרה אל הנוד? מה אנו יודעים על ההתנהגות של האיכרה אל הנוד? כיצד התנהגה בהתחלה? מה השתנה בהתנהגותה? האם המשפט המדגים את השינוי נמצא בטקסט? באיזה חלק של הסיפור כדאי לחפש אותו (בהתחלה / באמצע / בסוף)?

שלב ב: חיפוש התשובה בטקסט

- מקיימים דיון בכיתה (בידי התלמידים טקסט הסיפור מהמבחן): איך האיכרה התנהגה אל הנווד בתחילת הסיפור? מבקשים מהילדים לסמן בטקסט את המשפטים ואת הצירופים המעידים על התנהגות האיכרה אל הנווד בחלקו הראשון של הסיפור. להלן הקטע המתאים:

"מעשה בנווד אחד, שעשה ימים רבים בדרך והגיע לכפר שכל תושביו היו ידועים כקמצנים. בכיסו לא הייתה פרוטה והוא היה רעב וצמא, כי זה זמן רב שלא באה אל פיו ארוחה הגונה.

התדפק על דלת אחד הבתים כדי לבקש מעט אוכל להשיב את נפשו. אולם, את הדלת פתחה איכרה זעופת פנים, שהעיפה מבט בוחן בבגדיו הבלויים ובצרוורו הדל והבינה מיד, כי זה לא יוכל לשלם לה עבור ארוחתו.

"רחמי עלי, פנה אליה, "אם לא אוכל דבר מה – אגווע כאן, לעינייך!"

"אין לי דבר בבית, "כיחשה האיכרה, "כל האוכל אזל."

"אולי, ניסה האיש, "פרוסת לחם?"

"אף לא פירור!" פסקה האישה.

"אולי זנב דג מלוח?"

"אין זנב ואין דג. המזווה ריק."

"אולי אגס, אולי מעט כרוב?"

"כל הפרות והירקות אזלו, אמרה האיכרה במצח נחושה, וכבר עמדה לטרוק בפניו את הדלת."
- מסכמים את הדיון ומציינים כי בתחילת הסיפור האיכרה חשדנית, כועסת, קצרת רוח ומנסה בעיקר לגרום לנווד להסתלק במהירות מפתח ביתה.

שלב ג: בחירת המסיח המתאים

המשפט הנבחר מבין הארבעה צריך לציין התנהגות שונה מהתנהגויות שזיהינו בחלק הראשון של הסיפור.

- מבקשים מהתלמידים לקרוא את המסיחים ולציין ליד כל אחד מהם איזו התנהגות של האיכרה מתוארת בו:
 - א. "האיכרה הבינה מיד כי זה לא יוכל לשלם לה עבור ארוחתו." (זלזול, הבנה כי אין לו כסף)
 - ב. "ומי שמע על מרק מגרזן?" שאלה האיכרה בחשדנות. (חשדנות, חוסר אמון)
 - ג. "אם ילמד אותי נָד זה איך להתקין מרק מגרזן ישן, אוכל לחסוך בהוצאות..." (רצון ללמוד, סקרנות, אמון)
 - ד. "כל הפרות והירקות אזלו", אמרה האיכרה במִצַח נחוּשָה. (שקר, ניסיון לגרש את הנווד)
- התלמידים מציגים את תשובותיהם, מתקיים דיון, ולבסוף מתקבלת ההחלטה לבחור במסיח ג. מחדדים את שיקולי הדעת בבחירת המסיח:

במשפט זה האיכרה מתחילה להתעניין במה שיש לנווד לומר לה.

במשפט זה מבינים כי האיכרה מתפתה להצעת הנווד ומאמינה שתוכל ללמוד ממנו דרך לחסוך בכסף.

משוב על הלמידה

- יש לבחון בשאלה עצמה, לפני המסיחים, מהם המילה או צירוף המילים החשוב שיסייעו להתמקד בבחירת המסיח המתאים (בשאלה הזו – המילה **שינוי**).
- בשאלה שהודגמה, היה חשוב לזהות מה הייתה ההתנהגות של האיכרה בתחילת הסיפור, כדי להבין מה השתנה בהתנהגותה.
- בשאלות רבות-ברירה, שבהן המסיחים קרובים זה לזה, צריך לקרוא בדקדקנות את המסיחים, כדי לזהות במה הם שונים זה מזה.